

Az úgynevezett preventív háború kérdése francia történészek munkáiban

Az az „elmélet”, pontosabban, *hiedelem*, hogy amikor Hitler 1941. június 22-én a Szovjetuniót megtámadta, elejét akarta venni a Vörös Hadsereg küszöbön álló, Németország elleni hadműveletének, részét képezi a náciizmus és a kommunizmus azonosítását és a Molotov–Ribbentrop paktum sajátos értelmezését magában foglaló ideológiai komplexumnak. A téma különleges figyelmet érdemel az idevonatkozó francia történetírás esetében, annál is inkább, mert a XX. század utolsó évtizedében, úgyszólván, Párizs lett a „militáns antikommunizmus fővárosa”. Tudvalevő, hogy a jelenség két hitükből kiábrándult, kommunista (sztálinista és maoista) szerző, François Furet (*Le passé d'une illusion*, 1995*) és Stéphane Courtois (*Le livre noir du communisme*, 1997**) körül kristályosodott ki Ernst Nolte német történész nyomán, miután ez utóbbi szerző már jó ideje perifériakussá, sőt, szalonképtelenné vált a francia historiográfiában.¹

Az alábbiakban e kérdéskörnek csak a címben megjelölt aspektusáról lesz szó. Az írás első részében a Hitlert és Sztálint illető szándékok és tények történelmi távlatba helyezésével foglalkozom, majd bemutatom a Szuvorov-féle tézis legújabb (és bizonyára vitázáró), francia történészek által nyújtott elemzését.

A Németországgal szembeni preventív támadás ötlete egyidős a Szovjetunió elleni agresszió elindításával. Ezen a napon, 1941. június 22-én, Hitler a német néphez intézett beszédében az 1939. augusztus 23-án aláírt megnemtámadási szerződés egyoldalú megszakításának igazolására ugyanis ilyeneket mondott: 160 orosz hadosztály áll a határon, vörös repülők számtalanszor megsértették a német légteret, június 17-én és 18-án szovjet csapatok nyomultak előre, amelyeket tartós tűzharccal kellett visszaverni.²

A náci apparátus emberei ezt a fajta „klasszikus” hazugságot alkalmazták már 1939. augusztus 31-én Lengyelország ellen is,³ és erre hivatkozva ismételték a fő háborús bűnösök (Göring, Keitel, Jodl,

* *Egy illúzió múltja*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2000.

** *A kommunizmus fekete könyve*, Budapest, Nagyvilág Kiadó, 2000.

Ribbentrop) a nürnbergi perben, hogy a német birodalom jogos önvédelmi háborút indított a Szovjetunió ellen, 1941 júniusában. Pedig nehezen hihető, hogy ne lett volna tudomásuk Hitler szándékáról, amit ez utóbbi a támadás előestéjén egy Mussolininak küldött üzenetében fogalmazott meg, és amiből jól kitűnik mind az előre megfontoltság, mind a német–szovjet paktum „természetellenessége”:

Miután meghoztam ezt a döntést – írta a Führer –, ismét szabadnak érzem magam. Annak ellenére, hogy őszintén kívántam (sic!) egy végleges enyhülést, a Szovjetunióval való együttműködés nagy terhet jelentett számomra. Mert szakításnak tűnt ez egész múltammal, világnézetemmel és előző kötelezettségeimmel. Boldog vagyok, hogy megszabadultam ettől az erkölcsi nyomástól.⁴

Az agresszió előkészítése annál is kevésbé volt ismeretlen, mivel 1941. március 30-án Hitler egy két és félórás előadást tartott a három (szárazföldi, légi, tengeri) haderő tábornokai előtt, aminek során szinte ösztönösen rátalált a *Mein Kampf* hangvételére és tartalmára:

A kommunista sohasem volt és sohasem lesz nekünk elvtárs, mondotta. A harc, amely kezdetét veszi, irtó háború lesz. Ha Németország nem ebben a szellemben fog küzdeni, legyőzheti ugyan az ellenséget, de harminc év múlva újra szembe fogja majd vele magát találni.⁵

1942-ben, amikor a háború kimenetele kezdett bizonytalanná válni, és Németország több szövetségese béketapogatódzásokhoz fogott, Japán felajánlotta közvetítő szerepét Hitler és Sztálin között, és Ribbentrop, aki „régóta híve volt a Moszkvával való egyetértésnek” szintén támogatott volna egy ilyen megoldást. Hitler azonban hajthatatlan maradt: „Ez elárulása lenne azoknak az elveknek, amelyeknek egész életemet szenteltem”, jelentette ki,⁶ mintegy megerősítve az előre megfontolt és hódító háború realitását.

Ha szükség lenne még bizonyítani Hitler kezdeményező szerepét a német–szovjet fegyveres konfliktus kirobantásában, idézzük végül Jean-Baptiste Duroselle-t, a nemzetközi kapcsolatok jeles történészét, aki rendszerező jellegű munkájában a döntés kérdését a felelős politikus „legmagasabb rendű” funkciójaként elemzi. Végső soron két típust különböztet itt meg: az okokhoz kötött, „kényszerűségből” származó döntést (*décision contrainte*) és az „öncélú” döntést (*décision gratuite*), amit a *finalitás*, a céltól való meghatározottság inspirál és táplál. Ez utóbbi illusztrálására írja:

Így, semmi sem kényszerítette Hitlert a Szovjetunió megtámadására 1941 júniusában. Meglehet, hogy hosszabb távon

erőpróbára kerülhetett volna sor a náci és a szovjetek között. Ez volt mindenestre Sztálin véleménye.⁷ De sem gazdasági megfontolások – a Szovjetunió lelkiismeretesen teljesítette az 1939. augusztus 23-i kereskedelmi szerződésben előírt termékek szállítását –, sem stratégiaiak – a szovjet vereség nem járult volna hozzá közvetlenül Nagy-Britannia megsemmisítéséhez – nem igazoltak egy ekkora horderejű döntést. A magyarázatot azokban a grandiózus elképzelésekben kell keresni, amelyekről, azaz a kelet-európai „Lebensraum” meghódításáról, Hitler sose mondott le. Minden bizonnyal öncélú döntésről van tehát szó.⁸

Konkrétan, amint azt Henri Michel, a francia II. világháborús történeti kutatások megalapozója írja, Franz Halder és Walter Warlimont tábornokok naplóiban pontosan lehet követni a Szovjetunió elleni akció előkészületeit: 1940. július 21: Hitler megbízza von Brauchitch tábornokot a Szovjetunió elleni támadás előkészítésével; 1940. július 29: a főhadiszálláson tartott konferencia során Hitler a támadás időpontját 1941 tavaszára tűzi ki; 1940. augusztus 9: Warlimont kidolgozza az ún. *Aufbau Ost* (Kelet újjáépítése) tervet, amely előírja a támadás anyagi feltételeinek megszervezését: útvonalak, vasutak, hidak, kórházak kijelölése, felszerelések és élelmiszerek elraktározása stb.; 1940. augusztus 26: gyalogos és tüzérhadosztályok keletre szállításának kezdete; Jodl felhívja a figyelmet e műveletek álcázásának szükségességére: „Nem kell az oroszokban azt a benyomást kelteni, hogy készülünk a háborúra”; 1940. december 5: döntő vezérkari konferencia, ahol Hitler helyben hagyja a von Brauchitch, Halder és Paulus tábornokok által benyújtott tervezetet; 1940. december 18: a nagyméretű akció megkapja a végleges, „Barbarossa” fedőnevet,⁹ és Hitler 21. számú direktívája a támadás kezdetének időpontját 1941. május 15-re tűzi ki, amit aztán a balkáni hadjárat miatt kénytelen lesz június 21-re halasztani.¹⁰

Tekintettel az 1939. szeptember 1-je óta lezajlott eseményekre is, a történészeknek nem volt nehéz dolguk a hitlerizmust „kifelé irányuló”, hódító ideológiaként meghatározni, a sztálinizmus „befelé forduló”, elzárkózásra és autarkiaira törekvő rendszerével ellentétben. Egyesek emellett kihangsúlyozták, hogy Hitler Európa népét sanyargatta, Sztálin pedig a saját népét, ami tagadhatatlan. Ebben az értelemben írta Eric Hobsbawm, hogy „a sztálini Oroszország kegyetlen állam volt, de külpolitikájában és nemzetközi célkitűzéseiben nem volt terjeszkedő, s még kevésbé bellicista.”¹¹

Az antiszemita revizionizmus módszereit és perverzióit elemző történész, Pierre Vidal-Naquet megerősíti ezt a véleményt, amikor írja, hogy „a náci félelme a kommunistáktól valóságos volt, viszont teljesen eszelős Sztálin külpolitikáját illetően, aki minden áron el akarta kerülni a háborút.”¹²

A sztálinista rendszernek ebbe a külpolitikai keretébe illeszti a német–szovjet háború kitörését a kereszténydemokrata André Fontaine történész és újságíró (1969-től 1985-ig a *Le Monde* főszerkesztője, majd 1985-től 1991-ig igazgatója), amikor a következőket írja :

Sztálin számára a meglepetésszerűen bekövetkezett náci agresszió katasztrófa, [...] egy politika csődje volt, amely mindenekelőtt távol akarta tartani a Szovjetuniót az imperialista konfliktusoktól, kivárva azt a napot, amikor ez utóbbiakat kihasználhatja majd a saját javára. Semmi sem állt távolabb tőle, mint a keresztes hadjárat szelleme, a nemzetek fölötti idealizmus, ami például Rooseveltnél dominált. [Sztálin] csak kényszerítve és erőltetve harcolt, [...] amikor [1941.] július 3-án végre életjelt adott magáról, emlékeztetett arra, hogy a háborút rákényszerítették a Szovjetunióra.¹³

Az újabb publikációk közül – témánk szempontjából – fontos kiemelni Nicolas Bernard *La Guerre germano-soviétique* c., fentebb idézett könyvét.¹⁴ A fiatal hadtörténész hatalmas, német, orosz, amerikai, angol, olasz és francia dokumentáció felhasználásával első ízben nyújt a francia olvasónak átfogó, a német–szovjet háború minden aspektusát tárgyaló művet. Ha a nagy kiadói sikert arató könyv magán viseli is a kor ideológiai színezetét a totalitarizmus katekizmusával, ahol „Hitler és Sztálin háborúja” két zsarnok gigászi összeecsapását szimbolizálja, a szerző nem tesz egyenlőségjelet a megtámadott ország és az agresszor, „a német barbarizmus” között, előre megfontolt, hódító háborújával és tömeggyilkosságaival. A szovjet külpolitika és a sztálinista diktatúra következményeinek elemzése nem mond ellent mindannak, amit már az előző történész generációk megírtak, ám Bernard könyvében, tárgyának megfelelően, összefonódnak a geopolitika és a hadműveletek tényezői. A német–szovjet háború eredetének felvázolásával nyilvánvalóvá teszi a „preventív háborúnak” és annak a képtelenségét (*un non-sens historique*), hogy Sztálinnak szándékában állt Európa megtámadása. Weboldalán a szerző Rezun-Szuovorovot közönséges csalónak (*escroc*) nevezi, aki mint a szovjet kémiszolgálat egykori ügynöke, szakavatott volt a félrevezetésben és a források manipulálásában.¹⁵

Kifejezetten a „preventív háború” kérdésével foglalkozik Jean Lopez és Lasha Otkhmezuri *Hitler a devancé une attaque de Staline* (Hitler megelőzte Sztálin támadását) című tanulmánya, amit a szerzők a *Les mythes de la Seconde Guerre mondiale* c. kötetben közölnek.¹⁶ Mindketten – J. Lopez a *Guerre et Histoire* c. folyóirat alapító-főszerkesztője és a német–szovjet front történetével foglalkozó több könyv szerzője, illetve L. Otkhmezuri volt diplomata és az említett folyóirat tanácsadója – a téma legjobb szakértői közé tartoznak. Tanulmányukat az alábbiakban foglalom össze.

A II. világháború után egyetlen nyugat-európai történész sem ugrott be Hitler meséjének, és negyven évig a preventív támadás elmélete a náci propaganda kelléktárában nyugodott. A tézis az 1980-as évek közepén bukkant fel újra a Viktor Szuvorov fedőnevet használó Vlagyimir Bogdanovics Rezun tolla nyomán. Rezun a szovjet kémiszolgálat ügynöke volt, akit 1978-ban dezertálás miatt halálra ítélték a Szovjetunióban. 1985-ben Londonban jelent meg *Ki tervezett támadást 1941 júniusában, Hitler vagy Sztálin?* című írása, majd Párizsban *Le Brise Glace* (A Jégtörő) c. könyve,¹⁷ amelynek angol, német és orosz (1992) kiadása hangos fogadtatásra talált a következő években. A siker fenomenális volt Németországban, Angliában, a volt népi demokratikus országokban, és különösen Oroszországban, ahol *A Jégtörő* eladott példányszáma meghaladta a tízmilliót. A húsz éven át tartó s több száz könyvet és cikket szülő viták után a történészek óriási többsége ma már elveti a Szuvorov-Rezun művében foglaltakat és a preventív háború gondolatát. A még létező megingathatatlanok csoportját olyan szerzők képviselik, mint Joachim Hoffmann és Walter Post Németországban, Heinz Magenheimer Ausztriában, Richard Raack az Egyesült-Államokban, Mihail Meltjukov és (óvatosabban) Vlagyimir Nyevezsin Oroszországban.

Szuvorov könyve nem akadémiai munka, hanem egy pamflet és vádirat Sztálin ellen, akiből a szerző mindenható, a történelem folyamátát húsz évre előre látó ördögöt csinál: a szovjet diktátort teszi felelőssé Hitler hatalomra jutásáért, a második világháború kirobbanásáért, a német katonai győzelmekért, egész Európa szovjetizálásának szándékáért. Mindezekhez jön az az állítás, hogy a Vörös Hadsereg támadása Németország ellen küszöbön állt, amikor Hitler néhány nappal ezt megelőzte.

A történészeknek nem volt nehéz lerombolni *A Jégtörő* érvrendszerét, annyira bővelkedik tárgyi tévedésekben, hiányos idézetekben, önkényes állításokban, miközben sosem foglalkozik a németek szándékaival. A cáfolatok ellenére Szuvorov könyve ma már a Rajnától keletre milliók tudatába bevitte a preventív támadás elméletét. Számunkra a könyv létezésének annyi pozitív oldala van, hogy ösztökél újra megvizsgálni Sztálin 1939 és 1941 közötti külpolitikáját és a Vörös Hadsereg helyzetét a német támadás idején.

Mindenekelőtt emlékeztetni kell arra, hogy hatvan év kutatómunkája tökéletes bizonyossággal megalapozta Hitler szándékainak ismeretét. Hitler, mihelyt 1933-ban hatalomra jutott, tudatta tábornokaival Kelet-Európa meghódításának és gyarmatosításának szándékát. Rolf-Dieter Müller történész *Der Feind steht im Osten* (Az ellenség keleten van) c. könyvében¹⁸ kimutatta, hogy a Wehrmacht 1939 őszeig állandóan dolgozott Szovjetunió-ellenes terveken és buzdított egy meglepetés-szerű támadásra. A Szovjetunió megsemmisítésére vonatkozó döntés időpontja 1940. július 31., a direktíváé 1940. december 18., de a

szárazföldi hadsereg *önálló kezdeményezésére* már júniusban folytak előkészületek. Hitler és a Wehrmacht teljes egyetértésben készültek a judeo-bolsevizmussal való leszámolásra, jóval azt megelőzően, hogy az 1939. augusztus 23-i Ribbentrop–Molotov paktum közös határt létesített volna a későbbi ellenfelek országai között. Hitler nemcsak, hogy nem félt egy szovjet támadástól, de rettegett attól, hogy Sztálin az utolsó pillanatban újabb engedményekkel megfosztja őt ideológiai és faji kereszties hadjáratától. Semmilyen nyoma sincs egy szovjet támadás előkészületeinek Hitler tábornagyaihoz és tábornokaihoz intézett beszédeiben, sem ez utóbbiak személyes feljegyzéseiben. Ellenkezőleg, 1941 márciusában von Bock tábornok két ízben is említést tesz a szovjet támadási szándékok lehetetlenségéről. Erich Marcks tábornok, a Barbarossa-terv egyik változatának szerzője, kifejezetten sajnálja: az oroszok nem akarják megtenni azt a szívességet, hogy elsőként támadjanak. Azon túlmenően, hogy több történész (Bianka Pietrow-Ennker, Oleg Khlevnyuk, Gabriel Gorodetsky) véleménye ellentmondó jellegű arra vonatkozóan, hogy mi volt a helye Sztálin gondolatmenetében az ideológiának és a reálpolitikának, a vita tárgya az a két „bizonyíték”, amiket Szuvorov idéz annak alátámasztására, hogy a *béke elleni összeesküvés* a Szovjetuniót terheli, megfordítva így a nürnbergi per vádlóinak és vádlottjainak szerepét. A szóbanforgó két bizonyíték Sztálin 1939. augusztus 19-i és 1941. május 5-i beszédei lennének.

Eszerint, Sztálin 1939. augusztus 19-én 22 óra körül sürgősen titkos gyűlésre hívta össze a Politikai Bizottságot és a Komintern valamennyi szekciójának vezetőit. J. Lopez és L. Otkhmezuri közlik Sztálin ekkori, állítólagos beszédének azokat a részleteit, amelyek bizonyítanak a szovjet diktátor alattomoságát és felelősségét a II. világháború kirobbantásában: Sztálin manipulálta Németországot avégett, hogy Európában a kommunizmus szálláscsinálója, *jégtörője* legyen. A szöveget bőségesen használta előbb Göbbels, majd Szuvorov követői, és a Politikai Bizottság 1939. augusztus 19-iki ülését *Visszaemlékezéseiben* Churchill is megemlíti.

Eberhard Jäckel német történész már 1958-ban komoly fenntartásokkal fogadta a Sztálinnak tulajdonított szöveg autenticitását. Miután felvázolta ennek születését, és összehasonlította a különböző variánsokat, arra következtetett, hogy *hamisítványról* van szó, amit valószínűleg egy szélsőséges antikommunista svájci újságíró, Henry Ruffin gyártott és adott át 1939. november 28-án a Havas ügynökségnek. 1996-ban a szöveg egyik példánya előkerült az orosz levéltárakból, ami felújította a vitát. Szergej Szlucs orosz történész 2004-ben ismét nyomozni kezdett, és a dokumentum alapos külső és belső forráskritikája alapján ragyogóan bebizonyította, hogy jellegzetes hamisítvánnyal van dolgunk. A Politikai Bizottság azon a napon semmiféle ülésre nem jött össze, és Sztálin semmi esetre sem közölt

volna stratégiai jellegű információkat ezzel a szervvel, még kevésbé az Internacionáléval.

Sztálin második beszéde, az 1941. május 5-i, amit Szuворov használt a Szovjetunió háborús szándékainak bizonyítására, valóban elhangzott, és nem volt titkos, mint az állítólagos 1939. augusztus 19-i; ellenkezőleg, a Kreml nagytermében Sztálin kétezer frissen avatott katonatiszt, valamint a politikai és katonai vezetés színe-java előtt tartott negyven perces előadás után egy egész sor, pohárköszöntővel kísért beszédet mondott. Ezek közös témája az volt, hogy Sztálin biztatta a tiszteket: nem kell félni a németektől, ami természetesen hangzott annál fogva, hogy ez utóbbiak ekkor már a legyőzhetetlenség hírében állottak.

Az egyik tiszt kérdésére válaszolva, Sztálin hangsúlyozta, hogy a haza védelmében támadólag kell fellépni; a katonai doktrínának, a kiképzésnek, a propagandának és a sajtónak támadó szelleműnek kell lennie. A Vörös Hadsereg modern hadsereg, és egy modern hadsereg támadó hadsereg, tette hozzá. Szuворov és követői itt minden további nélkül egy Németország elleni preventív háború bejelentését látják, egyszerre állítják, hogy ez a háború „nagy titok” volt, ugyanakkor nem ütköznek meg azon, hogy el lehet árulni a „titkot” egy pohárköszöntő során...

Valójában, az 1930-as évek óta folyó katonai doktrinális viták ezer-szer elhangzott érveinek visszhangjáról volt szó, és a Pravda beszámolója olyannyira érdektelen volt Berlin számára, hogy csak egy hónap elteltével jutott Hitler tudomására. Sztálin egyébként a beszéd után megmondta Zsukovnak, hogy csupán a fiatal tiszték harci szellemére akart hatni. Másrészt, a külügyminisztérium sajtó osztálya intézkedett olyan cikkek közléséről, amelyek tárgyilagosan elemzik a német hadsereg 1939–1941-es hadműveleteit, különös figyelmet szentelve a Wehrmacht taktikai és stratégiai gyengeségeinek és ellenfelei tévedéseinek.

Tehát minden a potenciális ellenségtől való félelemről tanúskodott, és a május 5-i beszédet követő tíz nap folyamán hozott határozatok látszólag azt mutatták – és Szuворov hívei így is hiszik –, hogy Sztálin a háború előjeleként irányt változtatott a szovjet–német kapcsolatokban.

Május 13-án a fővezérkar parancsot adott mintegy 500 000 katonára átszállítására a nyugati határ felé, ami kapcsolatba hozható volt hadgyakorlatok örve alatti titkos és részleges mozgósítással. Ezeket Tyimoszenko és Zsukov határozták el néhány nappal azelőtt, Sztálin vonakodó beleegyezésével. Összesen 802 000 katonát hívtak be.

Május 14-én összeült a Legfelsőbb Katonai Tanács Zsdánov, Malenkov, Tyimoszenko, Zsukov, Bugyonnij és Saposnyikov részvételével. Napirenden volt a politikai oktatás kérdése a Vörös Hadsereg egységeiben, de nagyon valószínű, hogy amiről beszéltek, az a katonai propaganda főnökének, Alexandr Zaporozsecnek még januárban benyújtott, *A háborús propaganda helyzetéről a lakosság körében*

címet viselő memoranduma volt. A szöveg rámutatott a pacifista hangulat terjedésére, és felmérése szerint, a polgárok többség számára a Vörös Hadsereg nemzetközi kötelezettségei előbbre valók voltak a szocialista haza védelménél. Sztálin láthatólag helyénvalónak találta a kritikát, és elfogadta, hogy bátorítani kell „egy kis háborús lendületet” a lakosság soraiban.

Végül, május 15-én, Zsukov és Tyimosenko javasolta Sztálinnak, hogy előzetes csapást kell mérni a Szovjetunió nyugati határainál tömörülő német hadseregre. Zsukov *preemptív* írt s nem *preventív*et. Preventív (megelőző) csapásnak azt nevezik, amit akkor hajtanak végre, amikor a háború elkerülhetetlennek látszik; ez megtörténhet még azt megelőzően is, hogy az ellenfél katonai intézkedéseket hozott volna. A preemptív akció (vö. a magánjogból átvett latin *preemptio*-val vagy az angol *to preempt*-tel) ellenben csak kevéssel előzi meg az ellenfél küszöbön álló támadását.

Ez a tervzet, amit 1989-ben Dimitrij Volkogonov szovjet történész fedezett fel Zsukov irataiban, majd Valerij Danyilov és Jurij Gorkov tett közzé az 1990-es évek közepén, írások halmazát eredményezte.

Jean Lopez és Lasha Otkhmazuri tanulmányukban összefoglalják a tizenöt oldalnyi kézirat tartalmát. Ami kiderül belőle, az a következő: lehetetlen támadó szándékról beszélni; Sztálin semmilyen célzást nem engedélyez egy Németországgal fennálló hadi helyzetre; a Zsukov–Tyimosenko-féle preemptív csapás terve rendezetlen szerkesztésű, pontatlan, határidő megjelölése nélküli és irreális az utánpótlás és a harci állomány megszervezése szempontjából.

Zsukov az 1960-as években adott egy interjút, amiben megerősítette, hogy javaslatát Sztálin üvöltéssel fogadta: „Megőrült maga? Provokálni akarja a németeket?”¹⁹

Sztálin 1941. május 5-i beszédénél sokkal fontosabb volt az az elrettentő jelentés, amit ezen a napon a reggeli órákban Filipp Golikov tábornok, a katonai hírszerzés parancsnoka küldött el minden katonai és politikai vezetőnek, jelezve, hogy a két utolsó hónap során a szovjet határon állomásozó német gyalogos hadosztályok száma 70-ről 137-re, a páncélosoké pedig 6-ról 12-re emelkedett. Ugyanezen a napon, és Golikovtól függetlenül, Vszevolod Merkulov, az NKVD (Állambiztonsági Népbiztonság) parancsnoka Sztálinnak átadott egy összefoglaló jelentést, amiben ez állt:

Varsóban és az egész Főkormányzóság területén a német háborús előkészületek nyíltan folynak, a tisztok és a katonák olyan nyíltan beszélnek a Németország és Szovjetunió közötti háborúról, mintha ez már eldöntött dolog lenne. A hadműveleteknek a tavaszi vetések után kell kezdődniük [...] A németek először egy közvetlen támadással Ukrajnát számítják hatalmukba keríteni, majd május végén a Kaukázus felé akarják folytatni az offenzívát. A Főkor-

mányzóság területén állomásozó német tisztek gyors ütemben tanulják az orosz nyelvet, és mindegyikük kapott a Szovjetunió határövezetét ábrázoló helyrajzi térképeket.

Ezek a hírek első ízben ingatták meg a Hitlerrel való egyetértés sztálini politikájának alapjait, azokat az apriorisztikus ítéleteket és számításokat, amelyek Sztálin elméjét behálózták és elvakították, megakadályozva, hogy felismerje a nyugati határon fennálló helyzetet és az 1939 augusztusa óta követett politika és stratégia katasztrofális jellegét.

J. Lopez és L. Otkhmazuri tanulmánya e makacs és önfejű hiedelmi rendszer négy összetevőjét különbözteti meg és teszi elemzés tárgyává: 1. Sztálin meg volt győződve arról, hogy Hitler nem fog bele egy két frontos háborúba: amíg harcol Anglia ellen, a Szovjetunió nyugodt lehet. 2. Sztálin szerint, a III. Birodalomban két irányzat létezett, az egyik ellene, a másik mellette volt a Szovjetunióval való tartós együttműködésnek, és ez utóbbit támogatni kellett a bellicista erőkkel szemben. 3. A Wehrmacht csatarendbe állítása még nem jelentett háborút, legfeljebb újabb engedmények és kedvezmények kicsikarását szolgáló erőfitogtatásról lehetett szó. 4. De még ha a Wehrmacht támadott volna is, a Vörös Hadsereg szakértői szerint legalább tizenöt napra lett volna szüksége csapatainak összpontosítására, s ez időt adott volna a szovjeteknek saját tervük kivitelezésére.

Ami az első tényezőt illeti, Sztálin nem vette figyelembe, hogy az angol front csak a német légierőt és haditengerészetet vette igénybe, s nem a szárazföldi hadsereget, amely a náci állam hadi gépezetének fő erejét képezte, és rendelkezésre állt a keleti hadjáratához. Másrészt, a szovjet diktátor nem fogta fel Hitler döntéseinek ideológiai dimenzióját, a náci vezérben Bismarck afféle kispolgári változatát látta. A polgárháború idejéből örökölt sémát követve, a polgári demokráciákban ugyanolyan ellenséget látott, mint a nemzeti szocializmusban.

Ami a második gondolatort illeti, a Szovjetunió megtámadását elrenző német körök valójában elenyésző kisebbséget képeztek, csupán egy maroknyi nyugalmazott tábornok és a diplomáciai apparátus egy része tartozott ide. Így Schulenburg moszkvai német követ volt az, aki reggelizés közben tudatta Gyekanozovval a hitleri agresszív tervét, ami egyedülálló a diplomácia történetében. De Sztálin provokációt látott az ilyen figyelmeztetésekben, olyannyira, hogy megbékéltetési (*appeasement*) politikája Neville Chamberlaint is megszegyéníthette volna! 1941 januárjától kezdve növekvő engedményekkel, ajándékokkal, búza és stratégiai nyersanyagok szállításával, a Luftwaffe berepüléseinek tolerálásával kívánta megnyerni Hitler jóindulatát.

A harmadik pontban megjelölt háborús fenyegetés értelmezése a németek által folytatott és az angolszász sajtó által is átvett megfélemlítési kampányon nyugodott: Eszerint, Hitler azt akarta, hogy

Moszkva engedélyezze csapatainak átvonulását Irak felé, s egyben a szovjet gazdasági segítség növelését, sőt a balti országok és Ukrajna átengedését kívánta elérni.

Végül, amint azt már említettük, a negyedik pontban foglaltakat megingatta a május 5-i Golikov-jelentés. Moszkva ennek ellenére s egyre hivalkodóbban demonstrálta baráti szándékát, aminek leglátványosabb megnyilvánulása a TASZSZ 1941. június 14-i kommunikéje volt, amely hazugságnak minősítette a háborús híreszteléseket, és esküdött a német–szovjet barátságra.

A vizsgált negyedik ponthoz kapcsolódik a Vörös Hadsereg csatarendbe állítása a nyugati határon és struktúrájának értelmezése: ezek képezik Szuvorov könyvének legnagyobb részét. A szerző idéz egy sor, szerinte támadó szándékról tanúskodó tényezőt. Önmagukban véve ezeknek a tényezőknek majdnem mindegyike reális: 5 ejtőernyős hadtest; 10 000 tank és 20 gépesített hadtest a határhoz háromszáz kilométernél közelebb. Ehhez jött a Dnyeper folyami flottája, a légi-erő és katonai raktárak a határ közelben. A szovjetek egyébként az elcsatolt területeken nagyméretű, kelet–nyugati irányú köz-, és vasúti munkálatokat végeztek 1939–1940-ben. Szuvorov szerint, 100%-os offenzív stratégiával állunk szemben, holott semmi sem bizonyítja a preventív támadási szándékot: az elgondolás egyszerűen az azonnali ellentámadást megkövetelő felvonulást követte, azaz megfelelt a Vörös Hadsereg által húsz év óta előirányzott háborús scénáriónak.

Ez utóbbi feltételezett egy 15-20 napos „kezdeti időszakot” (*période initiale*), amikor az ellenség még nem vetette be minden erejét, lehetővé téve, hogy a Vörös Hadsereg kezdeményező szerephez jusson. De nem lett ilyen „kezdeti időszak”, a Wehrmacht hirtelen, minden erejét bevetve támadott, és néhány nap alatt megsemmisítette az előtérben található szovjet hadfelszerelést. A németek kezdeti győzelméhez nagyban hozzájárult az is, hogy Sztálin, Zsukov és Tyimosenko kérése ellenére, nem volt hajlandó a csapatokat hadrendbe állítani. Így 1941. június 22-én a szovjet hadosztályokat nem vonták össze, a lőszereket nem osztották ki, a repülőket nem álcázták, a híradószolgálat nem volt működő képes. Mindez azért, mert Sztálin nem akarta „provokálni Németországot”.

„Konklúzió gyanánt – írja L. Lopez és L. Otkhmazuri –, határozotlan elvethetjük azt a gondolatot, miszerint Hitler nem tett mást, mint néhány nappal megelőzte Sztálin támadását. 1941 nyarán a Vörös Hadseregnek nem volt semmiféle szándéka támadni. A Barbarossa hadművelet valóban az volt, amit a nürnbergi bíróság elítélt: egy régóta eltervezett agresszió, amely ürügyet talált magának a nem létező vörös veszélyben. [...] a Vörös Hadsereg nem vonult fel sem támadásra, sem védelemre, mozgósítása csak félig történt meg, a nyugati védelmi gyűrű (a Molotov-vonal) nem volt befejezve, a köz-

hangulat nyugodt volt. Tyimosenkóhoz és Zsukovhoz hasonlóan Sztálin érezte 1941 nyarának minden veszélyét, ám arra tett, hogy inkább tömi a germán libát, s megad neki mindent, amit lehet, a fülét bedugja, hogy ne hallja Churchill figyelmeztetését, s így majd átvészeli ezt a veszélyes időszakot.

Jegyzetek

- 1 Enzo Traverso: De l'anticommunisme. L'histoire du XXe siècle relue par Nolte, Furet et Courtois, *L'Homme et la société* 2/2001 (n° 140–141), 169–194. www.cairn.info/revue-l-homme-et-la-societe-2001-2-page-169.htm. DOI: 10.3917/lhs.140.0169. (Leöltés: 2016. 05. 17.) Újabban Nolte relativizálta a bolsevizmus és a náciizmus ideológiai rokonságát, beágyazva a hitlerizmust a XIX. és XX. századi német konzervatívizmus és szélsőjobboldal szellemi kontextusába. E. Nolte : *Les Fondements historiques du national-socialisme*. Párizs, Ed. du Rocher, 2002.
- 2 Max Domarus: Hitler. Reden und Proklamationen 1932–1945. Vol. 4. Wiesbaden, R.Löwit, 1973, p. 1726-172. Idézi Jean Lopez et Lasha Otkhmezuri : Hitler a devancé une attaque de Staline. In: Jean Lopez et Olivier Wieworka (dir.): *Les mythes de la Seconde Guerre mondiale*. Párizs, Perrin, 2015, 64.
- 3 1939. augusztus 31-én lengyel milicistáknak öltözött németek támadták meg a német–lengyel határ közelében lévő, akkor Németországhoz tartozó gleiwitzi rádióállomást, és az állomás elfoglalása után rövid lengyel nyelvű, németellenes propaganda-üzenetet sugároztak. A „Himmler-hadművelet” vagy „gleiwitzi incidens” néven ismert esemény ürügyként szolgált Lengyelország lerohanására, amivel elkezdődött a II. világháború. A tizenkét „támadó” internált bűnöző volt, akiket (a Gestapo ígérete ellenére) a helyszínen agyonlőttek, majd riportereket hívtak a „lengyel agresszió” bizonyítására.
- 4 Jean-Baptiste Duroselle: *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*. Paris, Dalloz, 9e éd., 1985, 301. Dimitri Volkogonov: *Staline. Triomphe et tragédie*. Párizs, Flammarion, 1989, 300.
- 5 Henri Michel: *La Seconde Guerre mondiale*. Tome I. Les succès de l'Axe (septembre 1939–janvier 1943). Párizs, PUF, 1968, 230. Jean Quellien: *La Seconde Guerre mondiale*. Le Mémorial de Caen, 2004, 137.
- 6 Nicolas Bernard: *La guerre germano-soviétique*. Párizs, Tallandier, 2015. Tome 2. 1943–1945, 104.
- 7 Emlékeztessünk rá, hogy a bolsevik rendszert születésétől kezdve bojkotálták a tőkés hatalmak, és támogatták, szították a polgárháborút, amelynek négy éven át tartó vérengzései, hozzáadódva a világháború mézárálásához, kimerítették Szovjet-Oroszországot. A bolsevik forradalom ideológiai horderejétől való rettegésen túl, a tőkés államok sohasem nyugodtak bele az orosz föld hatalmas export- és befektetési lehetőségeinek, illetve természeti kincseinek elvesztésébe. Amint azt az angol *Quarterly Review* írta: „A tőke úgy borzad a profit hiányától és a profit túlságosan csekély voltától, mint a természet a légüres tértől. De a megfelelő profit vakmerővé teszi a tőkét. Biztos 10 percentért bárhova elmegy: 20 percentnél: pezseg a vére; 50 percentnél: vakmerővé lesz; 100 percentnél: minden emberi törvényt eltapos;

- ha 300 percentre nyílik kilátása: nincs bűntény, amelyet meg ne kockáztatna [...] Ha a zűrzavar és a harc profittal kecsegtet, a tőke szítja őket [...]” Idézi K. Marx nyomán a *Népszava*, 1915. március 17.
- ⁸ Pierre Renouvin et Jean-Baptiste Duroselle: *Introduction à l'histoire des relations internationales*. Párizs, A. Colin, 1991, 414–415. A könyv több kiadást ért meg.
- ⁹ A Rótszakállú Frigyes német-római császár nevéből származó elnevezés maga felér egy egész hitleri programmal: a legenda szerint Frigyes ott nyugszik Thüringia hegyeiben, várva az ébredést, hogy visszaállítsa Németország tündöklését...
- ¹⁰ H. Michel: i. m. 227–228.
- ¹¹ *Le Débat*, n° 93. 1997, 88.
- ¹² P. Vidal-Naquet: *Les assassins de la mémoire*. Párizs, La Découverte, 1987, 167-168.
- ¹³ André Fontaine: *Histoire de la guerre froide. I. De la révolution d'Octobre à la guerre de Corée 1917–1950*. Párizs, Fayard, 1983, 181. A könyv, amely a történeész és politológus hallgatók „klasszikus” olvasmánya volt, több kiadást ért meg.
- ¹⁴ Nicolas Bernard: *La Guerre germano-soviétique 1941–1945*, Tome 1. 1941–1943. Párizs, Tallandier, 2013; Tome 2. 1943–1945, 2015.
- ¹⁵ www.livresdeguerre.net/forum/contribution.php?index=50748 1 oct. 2011 – „Suvorov” est un escroc de Nicolas Bernard (letöltés: 2016. 05. 17.).
- ¹⁶ Jean Lopez et Olivier Wieworka (dir.): *Les mythes de la Seconde Guerre mondiale*. Paris, Perrin, 2015, 63–91. Lásd a 2. sz. lábjegyzetet.
- ¹⁷ Victor Suvorov: *Le Brise Glace. Juin 41: le plan secret de Staline pour conquérir l'Europe*. Paris, Olivier Orban, 1989.
- ¹⁸ Rolf-Dieter Müller: *Der Feind steht im Osten: Hitlers geheime Pläne für einen Krieg gegen die Sowjetunion im Jahr 1939*, Berlin, Ch. Links Verlag, 2011.
- ¹⁹ John Lukacs Gabriel Gorodetsky: *A nagy tévedés: Sztálin és a német támadás Oroszország ellen* c. könyvéről írt recenziójában bővebben idézi ezeket a jeleneteket: „1941. június 22-én a német hadsereg betör Oroszországba, és a Luftwaffe szétrombolja az orosz légierő felét; Sztálin zihálva lélegzik, tehetetlen. [...] Néhány nappal korábban, amikor egyik jelentés a másik után jelezte, hogy a német támadás napok, ha ugyan nem órák kérdése, Zsukov és Tyimosenko tábornokok engedélyt kértek Sztálintól, hogy elemi védelmi előkészületeket tehessenek. Sztálin válaszul arra utasította Tyimosenkót, hogy ne tüzeljenek a határ fölött berepülő gépekre. Dührohamban üvöltözött Zsukovval: »Azt javasolja nekem, hogy most mozgósítsuk, riadóztassuk a csapatokat és vigyük őket a nyugati határokra? Hiszen ez háborút jelent!« [...] Június 18-án, kevesebb, mint három nappal a támadás előtt Sztálin ismét ráüvöltött Zsukovra: »Azért jött, hogy háborúval ijesztgessen bennünket, vagy talán saját maga akar háborút, mert nincs eléggé kidekorálva a zubbonya, még nem elég magas a rangja?! Ha képes lesz provokálni a németeket, ha engedélyünk nélkül a határra küldi a csapatokat, hát fejek fognak a porba hullni, jól jegyezze meg a szavamat!« – ezzel véget vetett a megbeszélésnek, és bevágta maga mögött az ajtót.” *Klio*, 2000/3. 9. évfolyam. www.c3.hu/~klio/tart00-3.html (letöltés: 2016. 05. 17.).